

Sociológia 1980

Časopis Sociológia si trvale udržuje dobrou teoretickou i metodologickou úroveň statí a informací i článků o zobecňujících poznatcích ze sociologických výzkumů, seminářů a konferencí. Významným rysem jeho koncepce je, že reaguje na aktuální otázky výstavby rozvinuté socialistické společnosti v Československu, a zejména v SSR.

Obsah ročníku 1980 zůstává z hlediska členění rubrik stejný jako předcházející:

Úvodníky 4

Štúdie 20

Rozhľady 8

Zo sociologických výskumov 8

Z vedeckého života 18

Recenzie 17

Bibliografie — uveřejněná ve dvou číslech

Dva příspěvky pojednávají o boji proti revizionismu a buržoazní ideologii.

Úvodníky jsou věnovány klíčovému společensko-politickému událostem a výročí. Ve dvou úvodnicích autoři reagují na 15. zasedání ÚV KSC, jež má pro sociologii a její další orientaci mimořádný význam.

Úvodník v č. 5, nazvaný *Za vyšší ideologickou úroveň naší sociologie a vědeckého komunismu*, napsali V. Rejholec a K. Rychtařík. Zdůrazňují, že 15. zasedání dává sociologům mnoho podnětů pro řešení a výzkum problematiky změn v sociální a třídní struktuře, sblížování tříd a sociálních skupin, překonávání podstatných rozdílů mezi městem a venkovem, mezi jednotlivými ekonomickými oblastmi a mezi fyzickou a duševní prací. Ze stranických dokumentů dále vyplývá, že je třeba věnovat pozornost i dalším důležitým otázkám, jako jsou problematika vlivu kolektivu na formování socialisticky myslícího a jednajícího člověka a aktivní využívání věd a vědeckých poznatků v naší společnosti.

V úvodníku v č. 6 *Komplexnost výchovného působení ve světle 15. zasedání ÚV KSC* J. Jančovičová poukazuje na aktuálnost a závažnost stranických dokumentů pro sociologické myšlení a pro zvyšování efektivnosti sociologie v podmínkách budování rozvinuté socialistické společnosti v Československu. Zápas za vyšší efektivnost politickovýchovné a ideologické práce je nesporně podmíněn uplatněním požadavku komplexnosti, úzkého spojení s praktickými úkoly, smělejší analýzou jevů a problémů, větší hloubkou teoretického poznání a kvalitou vědeckovýzkumné práce. Tyto požadavky se vztahují na všechny společenské vědy i v příštích letech.

Úvodník v č. 1 je věnován *mezinárodnímu roku dítěte* a napsala ho E. Litvajová. Rozsáhle v něm analyzuje obsah Deklarace práv dítěte, jejichž deset zásad vychází ze Všeobecné deklarace lidských práv, a na základě nezvratných faktů dokazuje předností socialistického společenského zřízení. Mezinárodní rok dítěte byl jedinečnou příležitostí k tomu, aby světová veřejnost ocenila zvyšující se celkovou přitažlivost socialismu.

Ve všech rubrikách časopisu se promítají závažná témata života naší společnosti: problematika sociální a třídní struktury, vědeckotechnické revoluce a dělnické třídy v etapě budování socialistické společnosti, vzdělání a kvalifikace dělnické třídy ve vývoji sociální struktury socialistické společnosti, sociálního plánování v ČSSR, současné rodiny, socializace dětí a další.

V čísle 6 je uveřejněna stat A. Siráckého, nazvaná *Sociální a třídní struktura v socialismu*. Je převzata z jeho knihy Sociológia, která vyšla v roce 1966. Záměrem redakce bylo upozornit čtenáře časopisu a sociologickou frontu, že autor se v roce 1980 dožil 80 let, naplněných bohatou politikou, tvůrčí a vědeckou prací. Díla A. Siráckého jsou příkladem důsledného uplatnění marxisticko-leninské metodologie a třídního přístupu při analýze společenských jevů a hodnocení buržoazní sociologie.

O *místě a funkci sociologie v soustavě marxismu-leninismu* píše v 6. čísle V. Wagner. Nejdříve ukazuje problémy konstituování marxistické sociologie na samostatnou

vědní disciplínu v rámci diskuse o předmětu historického materialismu, která probíhala v padesátých letech, a charakterizuje její vývoj. Píše, že teoretické zdůvodnění samostatnosti sociologie v rámci systému marxismu-leninismu může získat plnou platnost jen za předpokladu, že tuto vědní disciplínu potvrdí i vědeckovýzkumná praxe. Až v procesu realizace vlastní vědeckopoznávací funkce může marxistická sociologie dále precizovat svůj předmět zkoumání, svůj vztah k jiným společenskovědním disciplínám a své místo v systému marxismu-leninismu — jádru celé soustavy marxistických věd o společnosti (s. 481). Autor dále podnětně analyzuje vztah sociologie a historického materialismu, sociologie a vědeckého komunismu, sociologie a politické ekonomie a vymezuje problémové zaměření sociologie. Právě zde vyjadřuje mimo jiné i jednu zvlášť závažnou myšlenku, kterou je třeba zdůraznit: naše sociologie si v průběhu sedmdesátých let plně osvojila marxistickoleninské hodnotící hledisko, stala se v plném slova smyslu třídní a stranickou. Tendence k „čistému“, nehodnoticímú přístupu, resp. přístupu marxismu-leninismu cizímu, která nacházela prostor v československé sociologii na sklonku šedesátých let, ztratila v následujícím období jakoukoli významnější společenskou základnu i uplatnění v sociologickém bádání a myšlení (s. 491).

Otázky perspektiv rozvoje sociálního plánování ČSSR jsou obsahem závažné stati J. Kohouta v čísle 4. Autor zdůrazňuje především princip dlouhodobosti a komplexnosti v plánování, problémy aplikace těchto principů v konkrétní praxi, věcně a konstruktivně kritizuje nedostatky projevující se již v samotném pojetí problémů sociálního plánování, jež není vždy chápáno jako organická součást hospodářských plánů (s. 294). Ukazuje na význam získávání zkušeností s realizací plánu sociálního rozvoje kolektivu pracujících, které lze využít v 7. pětiletce v procesu rozvíjení řízení a plánování. Podrobněji analyzuje ty zkušenosti ze socialistických podniků, kde v čele celého hnutí byla a je stranická organizace, kde nezastupitelné místo zaujímá odborová organizace, kde jsou poznatky společenských věd uplatňovány v sociálním řízení a plánování. Podrobně se zabývá *Zásadami a hlavními úkoly plánovitého řízení kádrového, personálního a sociálního rozvoje*, jež byly schváleny Federální vládou ČSSR v dohodě s ÚRO v únoru 1980 (s. 300—305).

Vědeckotechnická revoluce a dělnická třída v etapě budování rozvinuté socialistické společnosti jsou předmětem úvah a analýzy S. Sládka v č. 5. Autor se zabývá působením vědeckotechnické revoluce na společenskou výrobu, strukturu výrobních sil, společenskou dělbu práce, a tím i na celou sociální strukturu společnosti. Pod jejím vlivem se mění podmínky, charakter i obsah práce, mění se všechny sféry společenského života, včetně způsobu života, kultury, psychologie lidí, vzájemný vztah mezi společností a přírodou i vzájemné vztahy mezi lidmi. Univerzálnost a komplexnost jejího působení nastoluje ještě ve větší míře požadavek uvědomělého zvládnutí celého tohoto procesu (s. 397). V tomto kontextu zdůvodňuje autor přednosti socialismu, růst vedoucí úlohy dělnické třídy a jejího předvoje — komunistické strany, požadavky na kvalifikaci a vzdělání i úlohu vědy.

Význam funkce vzdělání a kvalifikace dělníků ve vývoji sociální struktury socialistické společnosti je obsahem stati A. Kvasničkové v č. 4. Autorka nejprve nastoluje otázku vymezení základních pojmů: ekonomicky aktivní dělníci jsou jádrem, hlavní složkou dělnické třídy, a jsou i hlavním předmětem úvah autorky. Další definice se týká pojmu vzdělání a kvalifikace: Jestliže vzdělání představuje individuální soustavu vědomostí, způsobilostí, zkušeností, jejich rozsah i úroveň včetně způsobu jejich získávání, pak kvalifikace pracovní síly zahrnuje — jak tvrdí autorka — nejen vzdělání, ale i praxi a další osobnostní předpoklady, které společnost vyžaduje při úspěšném výkonu určité pracovní činnosti (s. 308). Zvláštní pozornost autorka věnuje problematice vzdělání a kvalifikace dělníků a vývoji sociální struktury socialistické společnosti, a to jak v procesu socialistických přeměn jejich práce, tak v procesu sblížování dělníků a inteligence.

Závažná je i stať V. Círbese nazvaná *Všestranná péče o děti a mládež — konkrétní projev reálného socialismu* (č. 1). Autor zdůrazňuje, že na řešení této problematiky lze úspěšně demonstrovat historickou převahu, přednosti a výmogenosti reálného socialismu. Oprávněnost tohoto tvrzení je dokumentována tím, že péče o děti a mládež, jejich výchovu i vzdělání se stala záležitostí celé socialistické společnosti, že má komplexní, systémový charakter, neboť se promítá do hospodářské, sociální a kulturní politiky strany a socialistického státu..., že péče o děti a mládež v socialistické společnosti se vztahuje na všechny děti bez rozdílu..., že socialistická společnost poskytuje dospívajícím pokolením to nejcennější — životní jistoty, důvěru v budoucnost..., že základním smyslem výchovy a vzdělání v socialistické společnosti je formování všestranně rozvinuté osobnosti dítěte a mladého člověka (s. 8—9).

O problematice vzájemného působení demografických a sociálně ekonomických mobilít a procesů píše v č. 6 L. Pisca. Zasvěceně analyzuje otázky populačního vý-

voje, jeho souvislosti s ekonomickým pohybem a sociálními důsledky. Zvýrazňuje demografické a sociálně demografické faktory, ukazuje rozdílnost vlivů území, národností a jiných faktorů na populační vývoj v kontextu sociální struktury společnosti. Z hlediska historické perspektivy věnuje největší pozornost takovému klíčovému časovému předělu, jakým je rok 1971, kdy došlo k příznivému vývoji natality a znovuzískání demografické vyváženosti v celku populace ČSSR. Soudí, že nejbližší roky dají odpověď (možná předběžnou) na otázku, zda příznivý populační vývoj, který začal v sedmdesátých letech, představuje proces trvalého, nebo přechodného charakteru. V posledních dvou letech došlo totiž k jisté nevyváženosti vztahu populačního a ekonomického růstu, a to ve prospěch ekonomiky. Při rovnoměrném a vyváženém růstu populace se v tomto období snižoval podíl investic. Pokračování v takovém vývoji by mohlo vést k upřednostňování růstu životní úrovně současné populace před zabezpečováním, resp. vytvářením podmínek zabezpečení růstu generace budoucí (s. 525).

Otázkami kvalifikace dělníků v zemědělství z hlediska stupně vzdělání a dalších kvalifikačních hledisek se ve stati nazvané *Sociálně ekonomické problémy pracovních sil v zemědělství na Slovensku zabývá* O. Džatko v č. 2. Ukazuje, že kvalifikační hlediska se v uplynulém období značně zlepšila, avšak vzhledem k současným a zejména perspektivním potřebám zemědělství není možné je považovat za dostačující (s. 116). V procesu reprodukce kvalifikované pracovní síly se totiž rozvíjí pracovní schopnost člověka a formuje jeho pracovní síla nejen ve smyslu ekonomickém, ale i ve smyslu všestranného rozvoje osobnosti.

Ve všech statích zabývajících se různými hledisky sociální a třídní struktury socialistické společnosti se zvýrazňuje vedoucí úloha dělnické třídy, její sociální aktivity a s tím související politická aktivita jako dominující výraz její vedoucí role. O *problematické politické aktivity dělnické třídy a jejím vlivu na přeměny sociálně třídní struktury* pojednává stať F. Kána v č. 5. Její význam nejlépe charakterizují závěrečné řádky. Politická aktivita dělníků představuje soustavu cílevědomých vlivů, které působí na přeměny třídně sociální struktury. Splňuje několik funkcí: politicko-organizační, politickovýchovnou, stimulační, integrující atd. Především působí na proměnu samého nositele, tj. dělníka, dělnickou třídu. Svými výsledky inspiruje i příslušníky jiných společenských skupin (s. 402). F. Kán nastoluje řadu problémů, které by vyžadovaly hlubší objasnění. Týká se to například klíčového pojmu politická aktivita dělnické třídy jako jedna z nejdůležitějších forem sociální aktivity, jak ji koncipuje i V. A. Smirnov v práci *Social'naja aktivnost' sovetskikh rabočich — Nekotoryje metodologičeskije i sociologičeskije aspekty problemy* (Moskva 1979).

V rubrice *Boj proti revizionismu a buržoazní ideologii* jsou zařazeny dva příspěvky. Milan Matouš píše v č. 5 o *základních tendencích a změnách v současném mezinárodním ideologickém boji* a L. Korček v *příspěvku ke kritické analýze buržoazní sociálně ekonomických teorií v současném kapitalismu* (č. 7) objasňuje, proč je současná imperialistická propaganda rafinovanější a proč se antikomunismus zaměřuje na zpochybňování myšlenek a praxe vědeckého komunismu: buržoazie je dnes doslova „postrašena“ revolucí, znepokojují ji i grandiózní úspěchy a vzrůstající prestiž reálného socialismu (s. 125).

V dalších rubrikách, *Rozhlady, Zo sociologických výskumov* nebo *Z vědeckého života* se nejčastěji objevuje problematika vztahující se k sociální a třídní struktuře socialistické společnosti. Autoři jednotlivých příspěvků zde přinášejí důležité informace ze sociologických výzkumů nebo přehledy o tom, jak byly jednotlivé aspekty sociální struktury diskutovány na různých seminářích a konferencích.

M. Francisci v příspěvku pojednávajícím o *aktuálních problémech dělnické třídy a inteligence* (č. 2) píše o procesu sblížování dělnické třídy a inteligence v podmínkách socialismu. Poukazuje na to, že proces sblížování dělnické třídy a inteligence měl nesporně jiné sociální dimenze v přechodném období, než je má dnes, i když nelze odhlédnout od historické souvislosti, která oba procesy, probíhající v rozdílných podmínkách, spojuje. Už v přechodném období od kapitalismu k socialismu se uskutečnil určitý proces sociální homogenizace, vyrůstající z odstranění vykořisťovatelských tříd a soukromého vlastnictví výrobních prostředků, z práce všech tříd a vrstev na základě společenského vlastnictví, ze společných základních zájmů a stejných práv, vztahů spolupráce a vzájemné pomoci.

Autor odmítá zjednodušující přístup, který vysvětluje současné difference mezi dělnickou třídou a socialistickou inteligencí odlišnou úrovní kvalifikace. Úroveň kvalifikace nepředstavuje podstatný sociální rozdíl. Z děl klasiků marxismu-leninismu je známo, že i v beztrždní společnosti je možno očekávat diferencovanou vzdělanost a kvalifikační úroveň, i když podstatně menšího rozsahu než v současnosti. Sociální diferenciaci nepůsobí rozdíly v úrovni vzdělání, ale jejich příčiny, které

spočívají ve společenské dělbě práce na fyzickou a duševní. V rámci této dělby práce vykonává dělnická třída převážně materiálně výrobní činnost a inteligence je soustředěna převážně do sféry duševní práce v oblasti výzkumu, vývoje, výroby a zejména nevýrobní sféry.

Autor analyzuje procesy sblížování dělnické třídy a inteligence jako zákonitý proces vlastní socialistické společnosti a současně ukazuje na soubory činitelů, které tento proces urychlují. Rozhodujícím faktorem překonávání protikladů mezi postavením dělníka jako spoluvlastníka společenského bohatství a spoluúčastníka na procesu řízení na jedné straně a jeho postavením ve výrobním procesu na straně druhé v podmínkách společenského vlastnictví výrobních prostředků je především další společenský a technický pokrok, zejména přechod od etapy mechanizace a elektrifikace k etapě automatizované výroby. Překonání tohoto rozporu je podmíněno organizačně technickými změnami, které ovlivní vztah dělníků k technickým procesům a jejich celkové postavení v pracovním procesu (s. 161). Vzrůstající úloha dělníků jako hospodářů společenského vlastnictví, jejich vyšší účast na rozhodujících procesech a řešeních sociálně politických otázek i na utváření pevně stmelených pracovních kolektivů je jednou z důležitých cest k likvidaci jednotvárné a namáhavé práce.

V rubrice *Rozhlady a Zo sociologických výskumov* jsou podnětné i ty příspěvky, které se zabývají *kvalifikační strukturou pracovníků v zemědělství v ČSSR* (M. Hronský, č. 2), *změnami v sociální struktuře pracovníků industrializované živočišné výroby v SSR* (J. Bartoš — R. Haspara, č. 2), *otázkami specifčnosti sociálně profesionální orientace mládeže* (L. Macháček, č. 6), *problematickou zpracování sociálních dat na počítačích* (M. Foret), a *simulací sociálně ekonomických systémů na počítačích* (F. Gál, č. 2).

Rubrika *Z vědeckého života* přináší mnoho podnětů pro rozvoj sociologického myšlení, výzkumné činnosti a koncipování seminářů, konferencí a symposií. Zvláště cenné jsou zde příspěvky, které poukazují na využívání společenských věd v těch podnicích, v nichž jsou psychologicko-sociologická střediska, nebo na využívání výsledků sociologických výzkumů. Zejména mladí, začínající sociologové, zde nacházejí i cenná poučení pro vlastní výzkumnou činnost.

I *Recenzní rubrika* přináší cenné poznatky a informace o závažných knihách a statích pojednávajících o problematice sociologie a vědeckého komunismu, ale i o knihách z oboru psychologie. Velmi zajímavá (i z hlediska metody zpracování) je recenze O. Mošnera, která informuje o tom, co důležitého bylo publikováno na stránkách Sociologického časopisu v roce 1979.

Přínosná je také Petruskova recenze knihy známého předního sovětského psychologa A. N. Leontjeva *Činnost, vědomí, osobnost*. Plní nejen informační, ale i poznávací funkci. Je logicky přehledná, ukazuje na klíčové problémy knihy a jednotlivých kapitol, prohlubuje kritiku nemarxistických směrů v oblasti psychologie a uvádí čtenáře do problémů, o nichž lze vést konstruktivní diskusi.

Rubrika *Bibliografie* přináší ve dvou číslech rozsáhlý výběr knih a časopisů: k problematice dělnické třídy (č. 5) a k problematice dítěte v socialistické společnosti (č. 2). Jde o výběr knih a časopisů z let 1975—1980. V čísle 3 a 4 je uveřejněn výběr obsahů sociologických časopisů: *Sociologičeskije issledovanija* (Moskva 1979, a to obsah č. 1, 3, 4, 5); *Sociologičeski problemi* (Sofia 1979, čísla 1 až 5); *Szociológia* (Budapešť, 1978, čísla 3, 4); *Studia Socjologiczne* (č. 4 z roku 1978 a č. 1, 2 z roku 1979).

Časopis *Sociológia* 1980 se svými studiemi, příspěvky z oblasti výzkumu a vědeckého života významně podílí na řešení aktuálních otázek, které jsou programově vytyčovány v dokumentech Komunistické strany Československa, zejména sjezdových. Stati a příspěvky uveřejněné v roce 1980 jsou přínosem pro rozvoj marxisticko-leninské sociologie i sociologických výzkumů. V příštím období bude nutné dále rozšířit publikaci takových prací, které prohloubí třídní a stranická hlediska, posílí tvůrčí diskusi, kritické ovzduší a smělost v hledání nových, adekvátnějších přístupů při řešení klíčových otázek vytyčených na XVI. sjezdu KSČ.

Alexander Fazik